

P r i k a z i i o s v r t i

ZADARSKI NADBISKUP MINUCCIO MINUCCI

Josip Vrandečić, *Zadarski nadbiskup Minuccio Minucci i njegova jadranska misija*, Leykam international - Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, Zagreb - Split, 2017., 383 str.

Kako je povijesna figura veličine Minuccija Minuccija (1551. - 1604.) mogla gotovo pasti u zaborav u sredini koju je najsnažnije zadužila? Historiografija i kolektivno pamćenje plodovi su svojega vremena, prostora, naslijeđa, jednom riječju svoje povijesti. Sukcesivni konteksti rađanja i razvoja moderne hrvatske povijesne znanosti od narodnog preporoda do komunističkog razdoblja teško su mogli favorizirati zanimanje istraživača za jednog »talijanskog« prelata u službi »Vatikana« i »Nijemaca« ..., osim donekle kad je riječ o njegovim spisima o uskocima. U svojim traganjima za tajnama i zagonetkama prošlosti Dalmacije Josip Vrandečić često se susretao s Minuccijem i postupno je u njemu prepoznao ključnog svjedoka i važnog pokretača povijesnih fenomena koji su obilježili i oblikovali istočnu obalu Jadrana u vrtoglavo olujnom, dramatičnom i kompleksnom 16. stoljeću. Njegovoj intuiciji i trudu dugujemo fascinantnu biografiju ovdje prikazanu.

Minuccio Minucci ugledao je svjetlo dana u Mletačkoj Republici, u malom mjestu Serrevalleu, danas sastavnici Vittorija Veneta. Odrastanje u Serrevalleu nije moglo ne ostaviti traga na njemu. Riječ je tada o zanimljivom uzorku agonizirajuće kršćanske republike na rubu svih nevolja koje upropašćuju bit i jedinstvo Europe, na rubu svih životnih opasnosti koje prijete katolicizmu. Veneto je regija doslovno ukliještena sa sjevera, zapada i istoka političkom nebulozom zvanom Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti, u sklopu koje se odvija borba na život i smrt između katoličanstva i protestantizma. Na istoku se prostire islamsko Osmansko Carstvo, koje je svojom najezdom svelo Dalmaciju na nekoliko priobalnih gradića i otoke, a Hrvatsku na njezine ostatke ostataka. Turci su u više navrata nakratko doprli i do susjedne Kranjske i Koruške.

Katolicizam u Serrevalleu nije posebno ugrožen napadima vojnih, političkih i duhovnih snaga islama i protestantizma. Veneto je naime zaštićen svojevrtnim sanitarnim kordonom koji čine posjedi Habsburgovaca i Wittelsbachovaca. S juga, njegovi katolici uživaju snažnu potporu Papinske Države, a dominantan utjecaj španjolskih Habsburgovaca na poluotoku pridonosi njihovoj afirmaciji.

Na prvi pogled paradoksalno, venetski katolici su ponajprije suočeni s pritiscima vlastite državne politike. Naime, mletačkoj vlasti osmansko prodiranje i procvat reforme ne predstavljaju prioritetni problem. Dugo je tolerirala protestante na svojem teritoriju, prije nego ih je počela stidljivo proganjati. Iako će biti uvučena u Ciparski rat, željela je prije svega izbjeći sukob s Turcima i od godine 1540. razvijala je sa Carigradom zavidne trgovačke i diplomatske odnose. Dekadentna *Serenissima* smatrala je upravo katoličke sile glavnim suparnicima. Sveta Stolica i sveprisutni Habsburgovci glavne su joj mete. Oni ne prijete tek njezinim prekomorskim posjedima kao Osmanlije, već samom Dogadu. Zbog toga Mlečani percipiraju i sasvim normalan nadzor Svete Stolice nad njihovim vjerskim poslovima kao pokušaje političke ingerencije. Zato pružaju otpor tridentskom duhu i nastojanjima katoličke obnove, uvode razne oblike sekularizacije javnog života i potiču stalne sukobe s Papinskom Državom oko nadležnosti nad crkvenim dobrima i sudskim pitanjima.

Minuccijevo Serrevalle ispada tako kao krhko utočište, zaklon, oaza vjerske i političke tradicije opkoljene pogibeljima vremena. To je mjesto u zaleđu kaosa, ali koje pruža zavidnu perspektivu prema glavnim europskim tragedijama koje su u toku. Mjesto je to u kojemu se strahuje od Turaka i heretika, a istodobno se trpe protu-crkvene provokacije i mjere vlasti. Ozračje Serrevallea zasigurno je silno utjecalo na mladog Minuccija, na sazrijevanje njegovih temeljnih uvjerenja, vrijednosti i viđenja svijeta, kao i njegovog dvojnog identiteta sluge katolicizma i službenog podanika Republike.

Još kao dijete Minucci nakratko napušta rodni raj i odlazi 1568. u Dalmaciju sa stricem Andreom, koji je imenovan biskupom Zadra, ne sluteći da će jednog dana sam primiti palij i preuzeti kormilo iste dijeceze. Zbog izbijanja Ciparskog rata primoran je vratiti se u Veneto, pohađa prestižno Sveučilište u Padovi i stječe doktorat iz civilnoga i crkvenog prava.

Minucci odabire diplomatsku karijeru, ne za račun Venecije, nego u službi Svete Stolice koja ga stavlja na raspolaganje nunciju Bartolomeu Portij. S nuncijem godine 1573. kreće u svoju prvu veliku misiju po njemačkom svijetu, krajnje ranjenom, iskrvarenom

i podijeljenom zbog nedavnog Schmalkaldskog rata. U toj sredini Minucci uviđa koliko politika nije drugo doli nastavak rata drugim sredstvima. Luterani ne posustaju od svojih ciljeva i silno se trude da zauzmu što više katoličkih teritorija, koristeći suptilnosti, nejasnoće, dvosmislenosti Augsburškog mira nadahnutog principom *cujus regio, ejus religio*. Calvinizam također osigurava sve više uporišta. Minucci ubrzo najpouzdanijeg branitelja katolicizma prepoznaje u osobi Albrechta V. Bavarskog, potom i njegova nasljednika Wilhelma V., a pravi epicentar protureformacije vidi u novom Rimu na Isaru, u Münchenu. Izrazito poštuje i nadvojvode Ferdinanda II. Tirolskog i ugroženijeg Karla II.

Minucci se upoznaje sa situacijom, putuje od Bavarske do Porajnja, izvještava Kuriju i traži rješenja. Godine 1576. nalazimo ga na Regensburškom carskom saboru, gdje protestanti doslovno uvjetuju izglasavanje poreza za rat protiv Turaka u Ugarskoj i Hrvatskoj priznavanjem takozvane vjerske slobode, koja bi im u kratkom roku omogućila izbornu prevagu, pa možda i izbor protestantskog cara. Nije propustio priliku i upoznati cara Maksimilijana II. i imao je visoko mišljenje o tom mudrom i hrabrom državniku na zalasku života.

Nakon Portijeve smrti pridružuje se tridentskom nadbiskupu i kardinalu Ludovicu Madruzziju, predstojniku Njemačke kongregacije, u kontekstu stvaranja Landsberške lige, to jest saveza južnog njemačkog svijeta za obranu katoličanstva. Kao prvi značajni izazov za katolički savez nameće se pitanje Kölna, kad se tamošnji nadbiskup Gebhard Truchsess von Waldburg preobratio na kalvinizam, u sjeni velikog protušpanjolskog ustanka u Nizozemskoj i vjerskih sukoba u Francuskoj. Rim nije mogao dopustiti da mu izmakne toliko važna utvrda u moru protestantizma. Ne zaboravimo da se kölnski nadbiskup broji među trojicom crkvenih izbornika od njih sveukupno sedam koji biraju rimsko-njemačkog cara, pa njegov prelazak u protestantski tabor dovodi u pitanje opstanak carske krune u katoličkim rukama.

Minucci je zadužen za sondiranje krajnje kompleksne i višeslojne situacije u tom elektoratu. Početkom 1583. stiže u Köln neposredno prije izbijanja sukoba u istoimenom izborništvu, sukoba između katolika i protestanata, početno lokalnog karaktera, ali koji ubrzo poprima međunarodni značaj i odražava svu isprepletenost interesa njemačkih i europskih sila. Truchsess može računati s potporom tek nekolicine luteranskih kneževina, dok ostale odbijaju priskočiti u pomoć jednom kalvinistu. Zato će u njegovu korist vojno intervenirati Englezi, a raznim putovima će mu potporu pružiti i katolička Francuska Henrika III., uvijek spremna podupirati neprijatelje

Habsburgovaca, bili to njemački protestanti ili Turci. Na suprotnoj strani, Papa ekskomunicira Truchsessa i potvrđuje izbor novog kandidata kölnskog kaptola i gradskog vijeća na čelu kontestirane nadbiskupije. Riječ je o prelatu Ernestu Bavarskom, bratu Wilhelma V., na najveće razočaranje Habsburgovaca, koji su na tom mjestu željeli člana svoje kuće. Minucci dočekuje u Brühlu novog službenog nadbiskupa Ernesta, koji ga šalje na zadatak kod katoličkih moćnika kako bi ih nagovorio na sveopći otpor protiv »kölnskog otpadnika« i njegovih saveznika.

Minucci odlazi tako u München, pa u Rim, gdje je primljen u audijenciju kod pape Grgura XIII. Potom nastavlja put do Madrida, gdje se sastaje čak u dva navrata sa samim Filipom II. Od »najmoćnijeg vladara na svijetu« najviše i očekuje. Samo on može zadati odlučujući udarac neprijatelju na Rajni, snažnom intervencijom španjolske vojske iz Nizozemske. Minucci mu ukazuje na značenje kölnskog pitanja za europsku ravnotežu i uporno mu obrazlaže u kojoj je mjeri pobjeda katolika na Rajni u interesu same španjolske krune. Misija je okrunjena uspjehom, jer je Filip II. pristao na pomoć kölnskom elektoratu. Nakon tog postignuća Minucci godine 1584. postaje savjetnikom u Bavarskom dvorskom vijeću.

Za njegove zasluge u Njemačkoj papa Siksto V. uzdiže ga 1585. na čast apostolskog protonotara. Minucci je 1587. zaređen u Pragu. Iste godine poslan je kao poslanik Wilhelma V. u Rim. Dana 5. prosinca 1590. godine Grgur XIV. imenuje ga savjetnikom za njemačka pitanja pri Državnim tajništvom Svete Stolice. Njegov nasljednik Inocent IX. povjerava mu Odjel za Njemačku i europski istok. Kao vatikanski diplomat najvišeg ranga nastavlja se brinuti za njemačku problematiku, ali izbijanje Dugog rata 1591. i napose pad Bihaća trajno mu skreću pozornost prema hrvatskim zemljama i Jadranu.

Rat između Habsburgovaca i Osmanlija ponovno je na dnevnom redu. Minucci odjednom ulaže sve svoje snage da bi koliko-toliko, u granicama svojih mogućnosti, pridonio izgladivanju nesretnih prijepora između Mletačke Republike i Austrije, kad obrana od Turaka zahtijeva jedinstvo katoličkog svijeta. Glavnu jabuku razdora predstavlja pitanje uskoka utvrđenih u Senju u Hrvatskoj, odnosno u Ugarskoj, koji, katkad u skladu s habsburškom vanjskom politikom, a češće samostalno, izazivaju Turke i mletačku plovidbu i trgovinu Jadranom pretvaraju u noćnu moru. Minuccija je ta situacija bacala u očaj. Kad je kršćanstvo ponovno u životnoj opasnosti i pozvano na jedinstvo, kad Papa nastoji privući u rat protiv nevjernika sve moguće snage, pa i Kozake i Tatare, dvije najugroženije sile prepiru se oko šake gusara.

Rješavanje uskočkog pitanja nameće se kao ključ pobjede protiv muslimanskog osvajača. *Serenissima* se ne želi pridružiti protuosmanskom savezu u povojima dok svu energiju troši na neutralizaciju uskoka, i dok bude smatrala Habsburgovce i papinsku vlast gorim neprijateljem od Turaka. Zbog toga će Minucci oštro zamjeriti braći Alberti i Franji Antunu Bartučeviću što su komplotirali preduhitreno oslobađanje Klisa pomoću uskoka i u ime Habsburgovaca. Ta akcija godine 1596. ne samo da je završila debaklom nego je kratkotrajno stvorila situaciju mletačko-turskog saveza protiv Austrije. Hrvatski su junaci poslani u sigurnu smrt i žrtvovani na oltaru trenutnih interesa triju sila.

No još prije kliške tragedije kod Minuccija se dogodila velika životna prekretnica. Te 1596. godine imenovan je za zadarskog nadbiskupa i preuzeo je dužnost u Donatovu gradu. U Zadru Minucci više ne vrši ulogu posrednika među središtima vlasti. On jest dio vlasti. Nalazi se na vrhu dijeceze koju namjerava pretvoriti u uzorno utočište tridentskog katolicizma, dijeceze u kojoj želi primijeniti sve koncilske recepte za preporod vjerskog žara.

No u Zadru nailazi na opću ravnotežu sila koja ostavlja malo manevarskog prostora kršćanskoj obnovi. Grad je sveden na poluotok i usko predgrađe. Broji oko 7000 stanovnika, većinom Hrvata, kojima treba dodati i mnoge Talijane, Albance, Grke, Levantince, galijote različitog porijekla. Po njegovim *piacama* i *kalama* svakodnevno se šeću i nerijetki Turci. Zaleđe dijeceze okupiraju Osmanlije. Oticima stvarno vladaju uskoci, a uznemiravaju ih povremeno i muslimanski gusari. Stanovništvo je siromašno, neuko i izloženo šarenilu vjerskih pritisaka i utjecaja, pod religijskom opsadom susjednih krajeva.

Sa sjevera, iz Hrvatske i Ugarske, slijevaju se nove ideje, protestantske doktrine i knjige. S istoka pritišće islam i u manjoj mjeri pravoslavlje. Službene političke i vojne vlasti u gradu se pokoravaju antipapinskoj liniji Venecije, koja svaki korak prema poboljšanju crkvenih prilika doživljava kao pokušaj miješanja Svete Stolice u njezine poslove. Grad vrvi od preljubnika, psovača, razuzdanih vojnika, razbojnika. Stanovnici su duhovno zapostavljeni, privrženi svakakvim običajima praznovjerne naravi.

Nažalost, ispada da slika stada odražava stvarnost samih pastira. Zadarska crkva nalazila se u potpunom rasulu, ostavljena je bez ikakve stege, uz potpuni blagoslov civilnih vlasti. Pokazivala je jasne simptome alergije prema tridentskom pokretu. Teško je bilo zateći svećenika u odgovarajućem odijelu i nenaoružanog. Mnogi su se pokazivali okorjelim ženskarima, priležnicima, kocka-

rima, lopovima. Često su se bavili raznim zanatima da bi preživjeli. Minucci će se morati uhvatiti u koštac s lažnim unijatima, prijetvornim franjevcima, beskorisnim benediktincima, sa svećenicima koji žive u konkubinatu, ponekad s djecom. U gradskoj posadi kriju se među vojnicima svećenici koji su počinili zločine i bježali od pravde. Minucci će se tako pobrinuti za dvojicu fratara koji su izboli subraću u Italiji. Jedan redovnik će u njegovoj odsutnosti nasrnuti u nadbiskupsku palaču bodežom.

Svakako će mu najviše problema stvarati kanonici Šimun Budičić, poznati književnik, i njegov imenjaka Benja, obojica notorni prilježnici, virtuozni intriganti i neumorni klevetnici. Obojica će uživati potpunu zaštitu političke vrhuške i Venecijanskog patrijarhata. Minucci će biti uvučen u krajnje zamršene sporove sudske, crkvene i političke naravi koji ukazuju na tanku granicu između civilne i crkvene vlasti, ali i između crkvenih jurisdikcija. Ako se Patrijarhat neumorno suprotstavlja njegovim odlukama i presudama za račun Republike, Kurija ih strpljivo gura pod tepih i razvodnjava, kako ne bi zaoštrila svoje odnose s Mlečanima. Minucci će naučiti da treba znati patiti za Crkvu, ali i - od Crkve, kako će to mnogo kasnije lijepo izraziti dominikanac Humbert Clérissac.

I u svojoj borbi da udari temelje regeneriranoj religioznosti, nadbiskup će naići na bezbrojne prepreke i doživjeti neuspjehe. Obavlja vizitacije, organizira sinodu, trudi se otvoriti sjemeništa, dovesti nove redove. Zalaže se za širenje hrvatskog jezika u liturgiji i za objavljivanje knjiga glagoljicom. Preobraćuje muslimane. Pokorava i disciplinira neposlušni kler. Pomaže bivšim uskocima koji se nastoje odreći buntovnog života i pronaći mir. Nakon nekoliko godina napora pohvalit će se da ni jedan svećenik njegove dijeceze više nije javno izazivao sablazan i skandal. Zahvaljujući njegovoj žrtvi, koncilaska je reforma u Zadru unatoč svemu zaživjela.

Minucci nastavlja pratiti i razvoj Dugog rata te nastoji u granicama svojih skromnih mogućnosti dati doprinos smirivanju napetosti između Venecije i Austrije. Zato odobrava radikalne poteze povjerenika nadvojvode Ferdinanda Josipa Rabatta, koji silom presječe senjski gordijski čvor, smaknuvši slavne vođe uskoka. Isto tako zgraža se pred okrutnom osvetom uskoka nad svojim krvnikom. »Zabljesnu nož, glava mu odskoči i mrtva trupina svali se u krv«, napisat će Šenoa.

Minucci napušta Zadar 6. studenog 1602. Zadržao se kratko u Serrevalleu i okolici, prije nego što je prihvatio poziv novoga bavarskog vladara Maksimilijana u München. U teškom zdravstvenom stanju neće odoljeti da izvrši još jedan zadatak za kuću Wit-

telsbachovaca na Rajni. U stanju krajnje iscrpljenosti posljednji put sklapa oči u bavarskoj prijestolnici 7. ožujka 1604.

Minuccio Minucci umire nakon što je cijeli život posvetio svojoj vjeri i svom idealu, koliko kao diplomat, toliko kao duhovni pastir. Taj svestrani erudit, filozof i povjesničar, »jedan od najuččenijih prelata svoga vremena«, koji je elaborirao vrijedne studije o Španjolskoj, o krimskim Tatarima, Etiopiji i Americi, o uskocima. Oštro je kritizirao Jeana Bodina i Thomasa Moorea, nudio odgovore na nove ideje i suvremene teološke i filozofske devijacije. Ostavio nam je i dragocjena svjedočanstva o burnim desetljećima i o velikanima druge polovice 15. stoljeća. Ali riječ je i o mirnom duhu u nemirnom vremenu, o čovjeku akcije, o čovjeku koji djeluje, koji se žrtvuje i dovodi fizički u opasnost, koji stavlja vlastiti život na kocku kako bi izvršavao zadatke. Proputovao je veći dio Europe, boravio u ratnim područjima, stekao brojne neprijatelje. U Kataloniji je za dlaku izmaknuo alžirskim gusarima. Blizu Nice se našao pod opsadom hugenota. U Nizozemskoj mu topovska kugla pada doslovno među noge i baca ga u rov. Minucci je ostao do kraja vjeran svojem poslanju. Što je zagovarao kao diplomat, nastojao je konkretno ostvariti kao nadbiskup, iako je na vlastitoj koži okusio smisao izreke „što se danju gradi, vrag noću ruši“. Minucci se pokazao ustrajnim i upornim graditeljem, nikada se nije predao i u svom Zadru je ostvario glavninu svojih ciljeva. A katolicima 21. stoljeća koji gaje svojevrstu čežnju za katolicizmom nepostojećeg zlatnog doba, za idealiziranu kršćansku republiku, koji pokazuju skepticizam prema Crkvi današnjice, Minucci šalje snažnu poruku. Poziva ih da ne ponove pogreške prošlosti, da nikada ne gube povjerenje u Crkvu, da ne pomisle kako znaju bolje od Crkve. Minucci ih preklinje da izvuku pouku iz vjerskih potresa, tsunamija 16. stoljeća.

Monografija profesora Josipa Vrandečića predstavlja izvanredno znanstveno ostvarenje besprijekorne metodologije i obiluje novim otkrićima. Oslanja se na golemu arhivsku građu prikupljenu od Rima do Beča, preko Parme, Modene, Venecije i naravno Münchena. No ovo djelo nadilazi razinu vrhunskog historiografskog rada. Temelji se na stalnom dijalogu, interakciji između sudbine jednog čovjeka, njezinih užih prilika i globalnog europskog konteksta. Obuhvaća opširnu lepezu problematika i rasvjetljuje gotovo sve važnije procese druge polovice 16. stoljeća u Europi i šire.

Knjiga je napisana prekrasnim stilom – istinitim književnim stilom – i teško se pušta iz ruku. Narativno nadahnuće autora zadržava prikladnu znanstvenu distancu i ne dopušta čitatelju da se identificira s »herojem«. Josip Vrandečić ne hvali, ne pravda svojeg pro-

tagonista, ne osuđuje ga, niti traži za njega olakotne okolnosti. Želi ga samo razumjeti, objasniti njegovo viđenje svijeta i njegovo djelo, ispitati koherentnost između njegove misli i djela, za što je nužna svojevrsna empatija.

Svakako, čim pročita prve stranice, čitatelj se utapa u priči, zaboravi i sebe i autora. Ako se ne poistovjećuje s Minuccijem, ima dojam da ga danima, godinama, prati u stopu. S njim se druži, sluša ga, uči od njega, iako se s njim uvijek ne slaže. Neprestano zaviri u njegovu korespondenciju. S Minuccijem čitatelj odlazi u nevjerovatne pustolovine, doživljava osobno izbliza vjerske ratove u Njemačkoj, ulazi u najprestižnije dvorove, susreće se s papama, kraljevima, carevima. Trpi neprijateljstva, progone, bolesti, razočaranja. S njim pati i raduje se. Što je još bizarnije, osjeća čak i nostalgiju prema nepoznatom Serrevalleu. Čitatelj boravi s Minuccijem u Zadru koji otkriva u posve novom svjetlu. Zamrzi čak Šimu Budinića, ali o uskocima ne mijenja mišljenje, osobito ako ga mučenička smrt Martina Posedarskog više rastužuje od Rabattine odrubljene glave.

Edi Miloš